

РОЛЯ І ЗНАЧЭННЕ ЯНКІ ЛУЧЫНЫ Ў СТАНАЎЛЕННІ БЕЛАРУСКАГА МАСТАЦКАГА ПЕРАКЛАДУ

В. В. Круглова

На аснове аналізу перакладаў, выкананых Янкам Лучынай на польскую, рускую і беларускую мовы, выяўлены характэрныя рысы перакладчыцкага метаду пісьменніка. Даказана, што Янка Лучына выбіраў для перакладу творы, ідэйная накіраванасць якіх была блізкай яго арыгінальнай творчасці. Абгрунтавана роля Янкі Лучыны ў станаўленні беларускага мастацкага перакладу.

On the base of the analysis of translations, which are made by Janka Luchyna to Polish, Russian and Belarusian languages, the specific features of the writer's translation method were revealed. It was proved that Janka Luchyna chose for translation the works, ideological orientation of which was close to his original creation. The role of Janka Luchyna in the development of the Belarusian literary translation was confirmed.

К л ю ч а в ы я с л о в ы: пераклад; наследаванне; вольны пераклад; адэкватны пераклад; нацыянальная рэалія; аўтапераклад.

Key words: translation; inheritance; free translation; adequate translation; national realities; autotranslation.

Пачатак беларускаму мастацкаму перакладу паклаў Францыск Скарына ў XVI ст. Традыцыі Ф. Скарыны працягвалі Сымон Будны, Васіль Цяпінскі. У XIX ст. разам з узнікненнем новай беларускай літаратуры пачаўся новы этап у гісторыі беларускага мастацкага перакладу – вопытны пераклад. Яго адкрывальнікам з'яўляецца В. Дунін-Марцінкевіч, які пераклаў на беларускую мову частку паэмы А. Міцкевіча «Пан Тадэвуш».

У XIX ст. атрымаў распаўсюджанне вольны пераклад, які развівалі ў першую чаргу А. Вярыга-Дарэўскі, А. Абуховіч, А. Гурыновіч, М. Косіч, А. Ельскі, Я. Лучына. У XIX ст. адбывалася станаўленне новай беларускай літаратуры. Вялікая роля ў гэтым належыць мастацкаму перакладу, бо менавіта дзякуючы яму беларуская літаратура пераймала вопыт суседніх літаратур, у першую чаргу польскай і рускай.

Янка Лучына адыгрываў ролю пасрэдніка паміж рознымі літаратурамі. Ён наладжваў кантакты з «Веснікам Еўропы», дзе збіраўся прадставіць рускаму чытачу польскую паэзію. Пра свае намеры ён пісаў у лістах да Зянона Пшасмыцкага: «Przetłumaczyć z polskiego na rosyjski najcharakterystyczniejsze kawałeczki z Asnyka, Konopnickiej, od Was, Wierzbickiego, Lange... Przeznaczam tę pracę do “Вестника Европы”...» [15].

Акрамя польскай, беларускай, рускай моў Я. Лучына дасканала валодаў нямецкай, французскай, старажытнагрэчаскай мовамі, з якіх выконваў пераклады. Росквіт перакладчыцкай дзейнасці пісьменніка прыпаў на 1880–90 гг., калі ў яго не было натхнення пісаць арыгінальныя творы. Да выбару тэкстаў для перакладу Я. Лучына меў своеасаблівы падыход: перакладаў тыя творы, ідэйная накіраванасць якіх была яму блізкай, сугучнай яго думкам і пачуццям.

Нягледзячы на тое што планы ажыццявіць не ўдалося, некаторыя пераклады Я. Лучыны дайшлі да чытача. У альманаху «Северо-западный календарь» у 1892 г. быў надрукаваны пераклад паэмы Уладзіслава Сыракомлі «Воскресенье» [6]. У 1893 г. там жа былі апублікаваны пераклады твораў Уладзіслава Сыракомлі: «Надта салодкія думкі» («*Słodysz marzeń*»), «Бусел» («*Gawęda o bocianie*»), «Ямшчык» («*Pocztylion*»); а таксама аўтапераклад часткі паэмы «*Akwarełki myśliwskie*» – «Стары ляснік» («*Stary myśliwy*») [7].

Некаторыя пераклады ўвайшлі ў зборнікі твораў Янкі Лучыны. У беларускамоўным зборніку «Вязанка» змешчаны пераклады вышэйпералічаных твораў У. Сыракомлі і яго гутаркі «Горсць пшаніцы» («*Garść pszena*») [1, с. 11–21]. Вершам «Не я пю – народ Божы...» [1, с. 3] пачынаецца зборнік, і аб тым, што верш з’яўляецца перакладам, не пазначана, таму многія даследчыкі і перакладчыкі ўспрымалі яго як арыгінальны твор Я. Лучыны. У зборніку таксама змешчаны аўтапераклад часткі польскамоўнай паэмы «Стары ляснік» («*Stary myśliwy*») [1].

У зборнік польскамоўных твораў уключаны пераклады баек Івана Крылова «*Osieł i słowik*» («Осёл и соловей»), «*Psia przyjaźń*» («Собачья дружба») [18, с. 137–131]; вершы Вольгі Чумінай «*W koło, za mną, przede mną...*» («Оглянусь ли кругом...») [18, с. 140–141], «*Żeglarze*» («Пловцы») [18, с. 153–154], «*W sieci*» («В сетях») [18, с. 156]; «*Psalm*» («По прочтении псалма») Аляксея Хамякова [18, с. 90–92]; верш Генрыхы Гейнэ «*Na dworze zawieja...*» («На двары завея...») [18, с. 82–83].

У 1898 г. у выданні «*Echo muzyczne, teatralne i artystyczne*» быў змешчаны пераклад драмы Тэадора дэ Банвіля «*Sokrates i jego żona*» («*Socrate et sa femme*») [13].

Некаторыя пераклады Я. Лучыны захаваліся ў рукапісах: верш Мікалая Някрасава «*Wioska zapomniana*» («Забытая деревня») [14]; верш Вольгі Чумінай «*Cisza*» («Затишье») [14]; верш Уладзіміра Салаўёва «*Ex oriente – lux*» [15]; вершы Адама Асныка «Вечно поете на одне все ноты...» («*Publiczność do poetów*»), «Мы дети – века!» («*Poeci do publiczności*»), «Мои златые грезы...» («*Zwiedły listek*»), «Мы – только камни...» («*Kamień*»), «Напрасна скорбь, без цели труд...» («*Daremne*

zale – próżny trud...») [15]. Упершыню яны былі надрукаваны ў 2001 г. у зборніку твораў Я. Лучыны разам з вышэйпералічанымі перакладамі [3, с. 151–180].

На беларускую мову Я. Лучына перакладаў толькі творы У. Сыракомлі, які быў для яго творчым ідэалам. Арыгінал верша «Nie ja śpiewam...» («Не я пяю...») складаецца з трох частак. Я. Лучына ўзнавіў толькі другую, бо менавіта ў ёй змешчана ідэя, што стала крэда для ўсёй творчасці Я. Лучыны: паэт павінен жыць і тварыць у непарыўнай сувязі з народам. Аднак Я. Лучына драматызаваў пафас і змест твора. Пры выкарыстанні выразу «путы» замест слова «nitka» ўзнікае матыў вельмі глыбокага спачування лёсу народа, хоць у арыгінале паказана толькі сувязь з народам:

I przez serce nitką żywą	Бо на сэрцы маю путы
W bratnie wiąże mię ognio [19, с. 106].	І з народам імі скуты [1, с. 3].

Узнаўляючы верш, Я. Лучына скарыстаў сталыя народныя параўнанні, якіх няма ў арыгінале: «Elektrycznie pierś mi targną» [19, с. 106]; «Як асіна, грудзь трасецца»; «Coraz bardziej, bardziej głośno, // Aż te szmery w pieśń urosną» – «Аж, як траўка на кургане, // Яно ўзыйдзе – песняй стане» [1, с. 3]. Такі прыём набліжае твор да фальклорнай паэзіі.

Янка Лучына напоўніў верш сінтаксічнымі фігурамі, якія адсутнічаюць у арыгінале, што стварае вобраз найвышэйшай ступені еднасці паэта з народам і ўзмацняе думку, закладзеную ў арыгінале:

• анафара ў спалучэнні з антытэзай:

I udziela, duszy gwoli,	Чы то ў долі, чы ў нядолі,
Czucia doli i niedoli.	Чы гдзе гора абзавецца...
Bratnie szczęście, jęk lub skarga [19, с. 106].	Чы пра радасць чую весці [1, с. 3].

• анафара ў спалучэнні з паралелізмам:

Kładę na pierś rękę brata,	Мне гаворыць вёска, хата,
Wnet mi tętno zakołata... [19, с. 106]	Мне гаворыць сэрца брата... [1, с. 3]

Верш «Słodycz marzeń» у перакладзе Янкі Лучыны гучыць як «Надта салодкія думкі». Перакладчык таксама напоўніў твор уласнымі мастацкімі сродкамі. Ён выкарыстаў сталыя параўнанні, якія адсутнічаюць у арыгінале, але яны надаюць вершу больш аптымізму:

Z niemi zgodnie, niezawodnie	Верце, людзі: шчасце будзе,
Słodka myśl się rozhula [19, с. 100].	Так, як пчолкам ў вуллі!.. [1, с. 21].

У арыгінале прысутнічае рэфрэн: «Wlazł na gruszkę, gwał pietruszkę, // O jak słodka cebula!» [19, с. 98–100] – ім заканчваецца кожная страфа. У перакладзе гэты рэфрэн мае два варыянты: «Лезь на грушку, рві пятрушку, // Пакаштуй цыбулі!..» [1, с. 19–21], «Лезь на грушку, рві пятрушку, // Салодка цыбуля!» [1, с. 19–21]. Твор складаецца з 6

строф, кожная з якіх мае па 8 радкоў. У перакладзе пасля першай страфы Я. Лучына дадаў яшчэ адну – адпаведна, атрымалася 7. Ідэю верша: трэба жыць з надзеяй на шчасце і рабіць усё магчымае для яго ажыццяўлення – перакладчык перадаў добра.

Некаторыя вобразы і матывы перакладчык перамясціў з адной страфы ў іншую. Напрыклад, змест 3-й страфы ў перакладзе перанесены ў 5-ю, а замкі з аблокаў становяцца платамі з лёду:

O witajcie, myśli puste,
Lube zamki w obłoku!
Człekby skwaśniał na kapustę
Bez waszego uroku [19, с. 99].

Гані, гані думку пусту!
Будуй з лёду плоты.
Трэба скіснуць на капусту
Без такой работы [1, с. 20].

У апошняй страфе Я. Лучына цалкам перастварыў вобразы арыгінала. Адзін з радкоў арыгінала («Na topieli gmachów wznosić») з’яўляецца рэалістычным па вобразным выказванні і магчымым для ўвасаблення, хоць і няпростым. У перакладзе абодва выразы з нерэальнымі вобразамі, што стварае ўражанне складанасці, цяжару шляху для дасягнення шчасця:

O! ten nie zna szczęścia dosyć,
Kto nie umie radośnie
Na topieli gmachów wznosić,
Zrywać gruszek na sośnie! [19, с. 100]

Хто не ўмее на балоце
Знайсці бохан хлеба,
З адной ніткі ткаць дзве світкі,
Чатыры кашулі [1, с. 21].

Дакладным перакладам можна лічыць толькі ўзнаўленне першай страфы. У астатніх выпадках перакладчык вельмі часта падмяняе аўтарскія вобразы або зусім апускае іх. Ён выкарыстаў метады антанімічнага перакладу:

Los zawistny pędzi, gnienie
Nieszczęśliwy ród ziemian [19, с. 98].

Наша доля гдзесь у яры
Чы у воўчым доле [1, с. 19].

Вельмі дакладным і ўдалым можна назваць пераклад гутаркі «Ямшчык» («Rocztylion»). «Лучынаўскі пераклад “народнай гутаркі” Сыракомлі “Паштальён” стаў першым творам беларускай перакладной паэзіі XIX стагоддзя, які бесперашкодна прабіўся да масавага чытача» [4].

Я. Лучына па-мастацку ўвасобіў асноўныя вобразы, вельмі часта захаваў рыфмаваныя пары. Аднак перакладчык не мог абысціся без пэўных прыёмаў. Ён выкарыстаў сінанімічны эўфемізм: «Nie miło pa świecie, nie miło...» [20, с. 24] – «І свет бы пакінуць не шкода...» [1, с. 17]. Пры перакладзе прыведзеных радкоў перакладчык апусціў паўторы, важныя для паказу цяжкага душэўнага стану героя. Таксама ў перакладным тэксце апушчаны паўторы, якія перадаюць імклівасць дзеяння героя, у выніку адсутнічае хуткая змена падзей і вобраз-матывы спешкі:

«Za pakiet, za trąbkę, za konia, za siodło...» [20, с. 25] – «Каня акульбачыў і скоро і смела...» [1, с. 18].

Янка Лучына пры паказе страху героя выяўляе іншыя пачуцці і адчуванні, ствараючы новыя метафары: «Strach serce ogarnął, zaledwiem mógł dyszeć, // Pot zamarzył kropłami nad czołem...» [20, с. 26] – «І стала мне страшна, аж дыбам стаў волас, // Па плечах пабеглі мурашкі...» [1, с. 17].

Назву твора «Gawęda o bocianie» Я. Лучына скараціў і пераклаў як «Бусел». Пераклад можна лічыць адэкватным арыгіналу, які складаецца з 4 строф, кожная налічвае 9 радкоў. У перакладзе 5-радковыя строфы чаргуюцца з 4-радковымі 4 разы. Перакладчык апусціў вельмі важную метафару, якой У. Сыракомля называе бусла, – «syn litewski». Гэты прыём спрыяе выражэнню ідэі твора: бусел з’яўляецца такім жа самым сынам маці-радзімы, як і людзі. На жаль, у выніку адсутнасці гэтага вобраза ў перакладзе зніжаецца ўзнёсласць гучання паэтычных радкоў. У перакладзе адсутнічаюць рытарычныя звароты да радзімы, што робіць выказванне бусла менш эмацыйным: «Błonie Litwy! Cudneż to błonie!» [19, с. 142] – «Я ж тут радзіўся, гдзе гэта хатка...» [1, с. 16].

Гутарку «Gaść pszenna» («Горсць пшаніцы») Я. Лучына пераклаў толькі часткова. У. Сыракомля не падзяляў верш на строфы, за выключэннем тых частак, дзе змяшчалася простая мова. Я. Лучына разбіў верш на 4-радковыя строфы. Акрамя гэтага, ён часта пераносіў змест у іншыя строфы, і часам, чытаючы пераклад, вельмі складана вызначыць, які менавіта радок арыгінала ўзноўлены.

Янка Лучына замяніў імёны герояў: Szczepan – Піліп. У арыгінале ў войта тры сыны: Hrehory, Szymon, Wasil, у перакладзе: Андрэй, Янка, Грыгор. Такая замена не апраўдана, бо імёны Сымон і Васіль з’яўляюцца беларускімі.

У перакладзе адсутнічае настаўленне (мараль). Нягледзячы на пропуск даволі вялікай часткі твора, перакладчык здолеў перадаць ідэю: выхаванне сыноў як годных нашчадкаў, прадаўжальнікаў роду і справы бацькі. «Лучына зрабіў “Горсць пшаніцы” актыўным фактам развіцця не толькі роднай літаратуры, а і нацыянальнай самасвядомасці беларускага народа» [4]. Гэты паэтычны пераклад паўплываў на арыгінальную творчасць перакладчыка, у выніку чаго Я. Лучына стварыў драматургічны абразок «Старасць – не радасць», які ўвасабляе тую ж ідэю.

У арыгінале паэмы «Воскресенье» («Niedziela») у першай частцы чаргуюцца два рэфрэны: «Bo dziś Niedziela!» [19, с. 317–319] і «Dzisiaj Niedziela!» [19, с. 317–319]. Перакладчык выкарыстаў таксама два рэфрэны: «Воскресенье ныне!» [3, с. 161–162] і «Ныне воскресенье» [3, с. 161–162], але чаргаванне адсутнічае. У другой частцы адзін рэфрэн: «Hej, pal koniu z kopyta!» [19, с. 319–321]. А ў перакладзе пададзены аб-

салютна розныя рэфрэны: «Эй, мой конь, пошел вскачь!» [3, с. 162–164], «Эй, пошел вскачь скорей!» [3, с. 162–164], «Пошел вскачь поскорей!» [3, с. 162–164]. У перакладзе трэцяй часткі рэфрэн («Gwałt, ratujcie, rozboje!» [19, с. 322–324]) наогул не захаваны.

Паэму «Воскресенье» («Niedziela») Я. Лучына ўзнавіў па-руску, гэта таксама вольны пераклад. Падзелы на часткі і іх назвы не заўсёды супадаюць з арыгіналам. Перакладчык аб’яднаў дзве часткі: «Плач господина арендатора» і «Вечер» – і назваў іх «Плач господина арендатора» і скараціў. Ідэя твора: цяжкае жыццё селяніна, якое спрыяе ўзнікненню іншых праблем, напрыклад п’янства, – у перакладзе выяўлена добра.

Янка Лучына пераклаў дзве байкі Івана Крылова на польскую мову: «Osieł i słowik» («Осёл и соловей»), «Psia przyjaźń» («Собачья дружба»). Блізкім беларускаму паэту быў ідэйны змест байкі «Osieł i słowik»: у творцы, якога не ўмеюць цаніць, знікае натхненне да творчай працы.

Ідэйная накіраванасць творчасці Я. Лучыны была таксама блізкай твораў Мікалая Някрасава. Беларускі паэт пераклаў яго верш «Забытая деревня» («Wioska zapomniana»). Пры ўзнаўленні верша рускага паэта Я. Лучыне спатрэбілася трансфармацыя яго вобразнага зместу ў іншы культурны кантэкст (польскі). У сувязі з тым, што ў арыгінале прысутнічаюць нацыянальныя рэаліі, перакладчык замяніў іх лакальнымі рэаліямі: бурмистр – wójt, барин – pan, главный управитель – rządca, солдаты – rekruty. У арыгінале верш заканчваецца смерцю старога барына і прыходам новага. У перакладзе канец больш драматычны – новы пан увёў новыя парадкі і падвысіў падаткі:

На дорогах высокий гроб стоит дубовый,
А в гробу-то барин; а за гробом – новый.
Старого отпели, новый слезы вытер,
Сел в свою карету– и уехал в Питер
[5, с. 184].

Nowy pan porządku zaprowadził
inne,
Kazał wnet na ziemię popodwyższać
czynsze,
Płakał na pogrzebie i chodził w
żałobie,
Wreszcie łzy osuszył i pojechał sobie
[14].

Янка Лучына выканаў вельмі дакладны і адэкватны пераклад верша Уладзіміра Салаўёва «Ex oriente – lux» на польскую мову. У XIX ст. у Расіі ўзнікла пытанне: па якім шляху развівацца – па заходнім або ўсходнім? Перакладчык здолеў вельмі добра і ўзнёсла перадаць гэту думку:

Каким же хочешь быть Востоком:
Востоком Ксеркса или Христа?
[8, с. 81]

Czy być Xerxesa
pragniesz Wschodem?..
Czy być Chrystusa
Wschodem chcesz?! [15].

Добра зразумелай і блізкай Я. Лучыне была ідэйная накіраванасць твораў Вольгі Чумінай. Пераклад верша «Żeglarze» («Пловцы») можна лічыць адэкватным і ўдалым. Але ў арыгінале дзеянне адбывалася ў прошлым часе, а ў перакладзе дзеясловы ў форме цяперашняга часу чаргуюцца з дзеясловамі прошлага часу:

Но внезапно в стемневшей лазури	I już wieczór zapada z pośpiechem...
Белой искрой мелькнул альбатрос,	Albatrosa ujrzano na chmurze,
И как будто дыхание бури	I powiało jak śmierci oddechem
Над пучиной морской пронеслось...	Nad falami na walkę i burzę
[10, с. 11]	[18, с. 153].

У вершы «W koło, za mną, przede mną...» («Оглянусь ли кругом...») выяўляецца тая ж ідэя, што і ў арыгінальных вершах Я. Лучыны: адсутнасць цікавасці чытачоў да паэтычнай творчасці. Пераклад вельмі дакладны, адпавядае аўтарскаму першаўзору. Невялікім недахопам можна лічыць пропуск анафары, якая ўзмацняе думку пра тое, што паэт не знайшоў тых, каго б хвалявала і кранала яго творчасць:

Не поймут, не упыются мечтами,	Kiedy biegną po tryumf codzienny,
Не изведает гроз, и восторгов и грез,	Nie dosięgną do szczytu
Не заплачут моими слезами! [10, с. 8]	szlachetnego zachwytu,
	Gdzie natchnienia duch gości
	promienny
	[18, с. 141].

Верш «W sieci» («В сетях») увасабляе думку пра залішнюю крытыку пісьменнікаў. Паэт параўноўваецца з матылём, якому абарвалі крылы і адпускаюць ляцець. Пасля разбуральнай крытыкі ён страчвае натхненне. Я. Лучына рытарычны вокліч і рытарычнае пытанне аб'яднаў, у перакладзе рытарычнае выказванне атрымалася больш мяккім, па-свойму прачулым і вытанчаным: «Ужели новых сил не можешь ты найти? // Вот цель желанная, лети же к ней, лети!» [10, с. 22] – «Dlaczego nie ulatasz, świętą wrac podnieta, // Znow w śliczne rojeń światy, w cudów kraj, poeto?!» [18, с. 156].

На рускую мову Я. Лучына перакладаў творы Адама Асныка. Пераклады захаваліся часткова. Я. Лучына не пазначыў назвы твораў, таму ў перакладзе яны называюцца па першых радках «Вечно поете на одне все ноты...» («Publiczność do poetów»), «Мы дети – века!» («Poeci do publiczności»), «Мои златые грезы...» («Zwiedły listek»), «Мы – только камни...» («Kamień»), «Напрасна скорбь, без цели труд...» («Daremne żale – próżny trud...»). Пераклады Я. Лучына дасылаў у лістах да Зянона Пшасмыцкага. Яны незавершаныя, гэта толькі творчыя спробы.

Арыгінал верша Генрыха Гейнэ «На двары завея...» («Na dworze zawieja...») вельмі складана ідэнтыфікаваць. Пераклад мае матывы, падобныя да некаторых твораў Генрыха Гейнэ: «Frau Sorge» («Спадарыня турбота») [16], «Die Nacht ist feucht und stürmisch...» («Ноч вільготная і бура») [16], «Das ist ein schlechtes Wetter...» («Гэта дрэннае надвор'е») [16].

Янку Лучыну цікавіла не толькі практыка мастацкага перакладу, але і тэарэтычныя пытанні. У лісце да З. Пшасмыцкага ён выказваўся супраць традыцыйнага меркавання пра тое, што «Іліяду» Гамера належыць перакладаць сілабічным вершам. Перакладчык вельмі лагічна даводзіць немэтазгоднасць такога перакладу і абгрунтоўвае магчымасць перакладу «Іліяды» формай, набліжанай да гексаметру: «Także veto, że przy spolszczaniu Iliady można i należy się posługiwać sylabicznym wierszem rymowanym. W takiej formie Iliada nie będzie Iliadą, to jest nie osiągniemy wrażenia podobnego do wrażenia przy czytaniu oryginału» [15].

Я. Лучына рабіў як вольныя, так і адэкватныя пераклады паэтычных твораў. У беларускай літаратуры ён з'яўляецца першым перакладчыкам твораў У. Сыракомлі. Перакладчыцкая праца Я. Лучыны спрыяла прэзентацыі літаратур суседніх народаў у нашай культурнай прасторы. Яго творчая дзейнасць прыкметна паўплывала на станаўленне беларускага мастацкага перакладу ў беларускай літаратуры канца XIX ст., які далей развівалі Янка Купала, Якуб Колас, Максім Багдановіч і інш.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Вязанка. СПб., 1903.
2. Крылов И. А. Сочинения: в 2 т. М. : Правда, 1969. Т. 1.
3. Лучына Я. Творы: вершы, нарысы, пераклады, лісты / уклад., прадм. і камент. У. Мархеля. Мінск : Маст. літ., 2001. 206 с.
4. Мархель У. Сыракомлю перакладае Лучына // Маладосць. 1973. № 9. С. 145–146.
5. Некрасов Н. А. Сочинения: в 3 т. М. : ГИХЛ, 1953. Т. 1. 447 с.
6. Северо-Западный календарь. 1892.
7. Северо-Западный календарь. 1893.
8. Соловьев В. С. Стихотворения и шуточные пьесы. Л. : Сов. писатель, Ленингр. отд-ние, 1974.
9. Хомяков А. С. Стихотворения и драмы. Л. : Сов. писатель, Ленингр. отд-ние, 1969.
10. Чумина О. Н. Стихотворения 1884–1888. СПб. : Тип. А. С. Суворина, 1889.
11. Asnyk A. Wybór poezyj. Kraków, 1923.
12. Banville T. Socrate et sa femme. Paris, 1886.
13. Echo muzyczne, teatralne i artystyczne. 1898. № 35–38, 41, 43.

14. Korespondencja do Aleksandra Walickiego. Rękopis 2981. Biblioteka Narodowa (Warszawa).
15. Korespondencja do Zenona Przesmyckiego. Rękopis 2856. Biblioteka Narodowa (Warszawa).
16. *Heine H.* Die Heimkehr; Lamentationen [Электронны рэсурс]. URL: https://ru.wikisource.org/wiki/Генрих_Гейне (дата звароту: 23.01.2017).
17. Όμηρος. Ίλιάς / Όμηρος [Электронны рэсурс]. URL: <https://el.wikisource.org/wiki/%CE%99%CE%BB%CE%B9%CE%AC%CF%82> (дата звароту: 23.01.2017).
18. Poezje Jana Nieśłuchowskiego. Warszawa, 1898.
19. Syrokomla W. Wybór poezyj. Warszawa, 1890.
20. Syrokomla W. Wybór poezyj. Warszawa, 1908.

B. B. Круглова. Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
O. V. Kruglova. Belarusian State University
e-mail: kruglova_olga92@mail.ru